

דְּרָשׁוֹת

בס"ד

סוכות, תשפ"א, מספר 1388

בין תחושת ייאוש לחדוות חיים

גבריאל ח' כהן

מנגד, יש לספר גם גישה אחרת. נכון שהמגילה אינה מסודרת בצורה שיטתית, אלא כתובה יותר כמו יומן, כשהרעיונות מתחלפים ולפעמים אפילו סותרים זה את זה, אך אפשר להכיר בכל זאת כיוון שני מרכזי בספר.³

ב. דרך האמונה

הגישה השנייה באה לידי ביטוי בסגנון מיוחד ובמילים מנחות. מסתבר ששלושה ביטויים חוזרים במגילה פעמים הרבה: "אני" (29 פעמים), "תחת השמש" (27 פעמים), והמילה "הבל" (38 פעמים).⁴ האזכור המרובה של ביטויים אלה הביא פרשנים למסקנה, שאכן לפי ספר קהלת הגישה המתרכזת ב'אני' ובעולמנו – 'תחת השמש' – היא שמביאה למסקנה שהכול 'הבל'. וכך שד"ל כותב:

מציאות האדם אך הבל. במה דברים אמורים? במי שלא יעמול אלא לעצמו ולא יחיה אלא כדי שיחיה. בלא ספק אין חיון אלא חיי הבל (סוף פירושו לקהלת).⁵

מכאן מובן שהספר מחפש ערכים טרנסצנדנטיים. מגילת קהלת מראה מצד אחד את הגישה האנתרופוצנטרית (המתרכזת באני תחת השמש). וכנגדה היא מתארת גם את הגישה התיאוצנטרית.

סיום הספר הוא: "סוף דְּבַר הַפֶּלֶל נִשְׁמַע אֶת הָאֱ-לֹהִים יִרְא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם. כִּי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱ-לֹהִים יָבֵא

א. דרך הייאוש

ספר קהלת יוצא דופן בין ספרי המקרא. כבר חז"ל שאלו את עצמם אם יש בכלל למגילה זו מקום בין כ"ד ספרי המקרא.¹

נביא דוגמה אחת הממחישה במה שונה המגילה מיתר ספרי המקרא: בתנ"ך מברכים על הבריאה ומשבחים אותה; החל בספר בראשית: "וַהֲגִיטָה טוֹב מְאֹד" (בר' א:לא) ועד לספרי החוכמה, למשל בתהלים: "בְּרִכֵי נַפְשִׁי אֶת ה' (תה' קד:א), המתאר בהתפעלות את נפלאות הבריאה. אך במגילה יש גישה "ביקורתית" כלפי הבריאה. קהלת אומר: "כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עָוְתוּ" (קה' ז:ג), וישנם פסוקים נוספים רבים מעין זה. המדרש מאריך בתיאור הגישה הביקורתית של קהלת כלפי בריאת העולם; ר' יהודה בר' סימון מפרש (בקהלת רבה א, ג) את שבע לשונות ההבל "הבל הבלים (רבים 2) הבל הבלים (2) הכל הבל" (א:ב) כנגד שבעת ימי הבריאה.

אין במגילה ביטוי לשבח 'המחדש בכל יום מעשה בראשית' אלא קביעה: "מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש" (א:ט).

ספר קהלת אינו משבח את האדם שנברא בצלם ואמור להמשיך ביצירתו את בריאת העולם ("וכבשוה"), אלא המחבר קובע "מה יִתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בְּאֲשֶׁר הוּא עֹמֵל" (קה' ג:ט).²

הגישה הכללית של הספר מסתכמת כביכול בפסוק: "וְשָׁנְאֵתִי אֶת הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֵׂה שֶׁנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כִּי הַפֶּלֶל וְרַעוּת רוּחַ" (קה' ב:ז).

* ד"ר גבריאל ח' כהן היה שנים רבות מרצה במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן.

1 ויקרא רבא כה, א; שבת ל ע"א. בעניין זה השוו: גלעד ששון, "ביקשו חכמים לגנוז את ספר קהלת", דף שבועי לשבת חוה"מ סוכות, תשע"ד (מס' 1035).

2 בעניין הקשר בין פרשת "בראשית" למגילת קהלת ראו בהתייחסותו המקורית של: A. Neher, Notes sur Qohelet, Paris 1951, 71-

3 על הבסיס העיוני-ספרותי של הכתיבה הרב כיוונית בספר קהלת ומאפיינה הפוסט מודרניים ראו הרצאתו של יהודה ברנדיס: "קהלת – פוסטמודרניות, ספקנות ואמונה", שניתנה במסגרת ימי עיון בתנ"ך מטעם מכללת הרצוג, קיץ תש"ע.

4 ראו בעניין זה: O. Loretz., *Qohelet und der Alte Orient*, Freiburg 1964, המייחס חשיבות גדולה לכל המילים המנחות שבמגילה.

5 ראו גם י' יעקובסון, "הציביון הדתי של מגילת קהלת", בתוך: לבעיית הגמול במקרא, תל אביב תשי"ט.

בענווה: "בְּיוֹם טוֹבָה הָיָה בְּטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רָאָה גַם אֶת זֶה לְעֵמֶת זֶה עָשָׂה הָאֱ-לֹהִים" (שם ז:יד).

יש להשלים גם עם העובדה שהעולם מלא מסתורין ומעורר שאלות ש"אין עליהן תשובה". על העולם וניהולו ישנן תמיהות רבות, אך ההצעה של קהלת היא לא לשאול יותר מדי שאלות על קיום העולם: "...מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמָּצָא הָאָדָם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱ-לֹהִים מֵרֵאשִׁית וְעַד סוֹף" (שם ג:יא). על האדם להבין שהוא חלק ממחזוריות הקיום האנושי והעולמי, ועליו 'לזרום' עם זרמי הקיום ברוח טובה, לנצל את זמנו עלי אדמות כדי למלא את חייו, ולתת להם משמעות. כדבריו היפים של הר"צ קרליבך (ה"ד), כי דווקא ההשתלבות במחזורי החיים והמודעות לזמניות החיים יכולים (וצריכים) לתת לאדם כוח ויכולת פנימית למלא את ייעודו בחיים באחריות, ביצירתיות ובחדווה.⁸

דברי קהלת המתוארים כאן, באים לידי ביטוי מסוים בחלק האחרון ב'שירי סוף הדרך' של לאה גולדברג:

לְמַדְנִי, אֱ-לֹהֵי, בְּרֶךְ וְהַתְּפַלֵּל
עַל סוֹד עֲלֵה קִמְל, עַל נְגַה פְּרִי בְּשֵׁל,
עַל הַחֲרוֹת הַזֹּאת: לְרֵאוֹת, לְחוֹשׁ,
לְנֶשֶׁם,
לְדַעַת, לְיַחַל, לְהַפְּשֵׁל.

לְמַד אֶת שְׁפָתוֹתַי בְּרֶכֶה וְשִׁיר הַלֵּל
בְּהִתְחַדֵּשׁ זִמְנֶךָ עִם בְּקָר וְעַם לַיִל,
לְבַל יִהְיֶה יוֹמֵי הַיּוֹם כְּתִמּוֹל שֶׁלְשׁוֹם,
לְבַל יִהְיֶה עָלַי יוֹמֵי הַרְגֵל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נְעֻלָּם אִם טוֹב וְאִם רָע" (קה' יב:יג-יד). לדעת חוקרים רבים, פסוקים אלה הם תוספת מאוחרת. זה ייתכן, וגם הפירוש המיוחס לרשב"ם רומז לכך, אך בשום פנים אין זו תוספת המנוגדת לרוח המגילה, אלא יש בפסוקים אלה סיכום של רעיון החוזר במגילה פעמים רבות. למשל: "וְהָאֱ-לֹהִים עָשָׂה שִׁירָאוּ מִלְּפָנָיו" (שם ג:יד); "כִּי אֶת הָאֱ-לֹהִים יִרְא" (שם ה:ו); "כִּי יִרְא אֱ-לֹהִים יִצְא אֶת כְּלָם" (שם ז:ח); "וְכֹן: "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יִדַּע דְּבַר רָע" (שם ח:ה); "אֶת הַצְּדִיק וְאֶת הַרְשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱ-לֹהִים" (שם ג:יז) ועוד רבים.

אכן מסתבר שקהלת מעמיד זה כנגד זה שני כיווני הסתכלות על החיים. וכך סיכם אחד החוקרים את הדו כיווניות של הספר: נראה שתפקיד מגילת קהלת במסגרת כתבי הקודש הוא לגלות את החולשה ואת חוסר התקווה שבהשקפת חיים סקולרית ולבשר בדרך זו, בעקיפין, את מציאות ה' החיה ואת הצורך במאבק אישי על האמונה.⁷

ג. מה טוב לאדם

ראינו שני כיווני מחשבה במגילה שהם הבסיס להדרכת הספר לניהול חיים ראויים. קהלת שואל: "מִי יוֹדֵעַ מַה טוֹב לְאָדָם בְּחַיִּים מִסֵּפֶר יְמֵי חַיֵּי הַבָּלוּ..." (קה' ו:יב), וכתשובה הוא אומר שבע פעמים מה "טוב" לאדם. למשל: "הִנֵּה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֲנִי טוֹב, אֲשֶׁר יָפָה לְאֹכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל עֲמָלוֹ שִׁיעֲמַל תַּחַת הַשָּׁמַשׁ" (שם ה:יז), או "יִדְעִיתִי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם לְשִׂמּוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיֵּי" (שם ג:יב), ועוד.

הכוונה של פסוקים אלה והדומים להם היא, שעל האדם לקבל את מחזוריות החיים מהבוקר עד הערב, מעונה לעונה ומלידה למוות. אכן "וְיָעַת לְכָל חַפְצֵךְ" (קה' ג:א) כמתואר באריכות בפרק ג'.

ראוי שהאדם יראה ש"אֶת הַכֹּל עָשָׂה (ה') יָפָה בְּעֵתוֹ" (שם ג:יא), ועליו להשתלב במחזוריות החיים ולהיות פעיל בכל חלק וחלק שבהם: "בְּבִקְרָה זָרַע אֶת זָרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אֵל תֵּנַח יְדֶךָ" (שם יא:ו). קהלת קובע שיש לקבל את החיים כמות שהם. אין צדיק שלם (שם ז:כ) ואין חכם שלם (שם ז:כג). יש תקופות חיוביות, אך יש גם ימים קשים ויש לקבל את אלה וגם את אלה

⁶ על השימוש הבלעדי בשם 'א-להות' במגילת קהלת ראו בספרי: עיונים בחמש מגילות, ירושלים תשס"ו, עמ' 259-262.

⁷ A. Lauha, "Die Krise des religiösen Glaubens bei Kohelet", VTS, 3 (1955), 191.

Joseph Carlebach, *Das Buch Kohelet*, 8 Frankfurt a.M. 1936.